

Miloš HAVELKA

Oponentský posudek na disertaci

ZUZANY LABUDOVÉ

Etické aspekty literární produkce v českém disentu

Disertace Zuzany Labudové *Etické aspekty literární produkce v českém disentu* tematizuje u nás zatím málo zpracovaný aspekt kulturního a politického vývoje za normalizace. Jak proklamuje již první věta autorčina úvodu, sjednocující pozornost je věnována *legitimizačnímu efektu literatury jako zásadnímu etickému apelu* [;6].

I když z pozic literárněvědných a filosoficko-metodologických, disertace se tak přiřazuje do stále zřetelnějšího proudu historického revizionismu, usilujícího vyzvedat opomíjené, sporné a případně i mytologizované aspekty působení českého disentu.

Tomu odpovídají tři těžiště autorčiny pozornosti, jejichž přechody ovšem nejsou zcela zřetelně oddělené, což může vzbuzovat pocit jisté lineárnosti výkladů. V toku kapitol se rovněž přelévají některé motivy, což může znejasňovat orientaci: např. deskriptivní popis „postavení“ různých opozičních skupin v jednotlivých zemích Východního bloku je zařazen do kapitoly *Život v pravdě* mezi Havlovy kritiky u Petra Rezka, Čechův poukaz na „binarity“ Havlových výkladů a víceméně historicko-politologickou analýzu možností Charty77 u Milana Otáhalá, aniž je zřejmá souvislost.

Jen na okraj: tzv. „binaritám“ (jako „nepolitická politika“, „moc bezmocných“, „změna nezměnitelného“, „naděje lidí bez naděje“ atp.) mohla autorka možná věnovat větší pozornost. C. Lévi-Strauss v podobných souvislostech hovořil o *korelativních protikladech*, poukazujících na souvislosti „tekutých“ jevů reality, dané *...podvojným rytmem stupňované solidarity a zosťrujícího se protikladu*, pro jejichž označení byly použity, a jejichž členy nejsou vyčerpateľné jako pouhé antinomie (třeba: morálky a politiky, „přijatelnosti obsahu Charty“ a pochybností „o její formě“, „moci“ a „bezmoci“ disentu, angažovanosti a „nemožnosti měnit daný stav“, situovanosti ve skutečnosti a „nezávislosti paralelní existence“, univerzality disidentských principů a potřeb každodenního života, kontinuit a diskontinuit vývoje, „politické a „nepolitické“ politiky, občanské společnosti a stranické demokracie, mimoběžnosti vlastních přesvědčení a veřejné zodpovědnosti atp.

Po první části disertace, soustředěné na otázky delegitimizačního potenciálu Vaculíkova *Českého snáře* následují výklady „proliferačního efektu literatury“, jemuž v duchu *Against Method* Paula Feyerabenda

rozumím jako někdy kontrárním, někdy kontradiktorickým a někdy jen paralelním nebo alternativním uchopením („teoriím“) jednoho a téhož předmětu. Posledním okruhem je pak řešení možnosti žánrového zařazení Vaculíkovy knihy s využitím konceptu tzv. *posledního slovníku* Richarda Rortyho.

V klíčových pojmech legitimacy a legitimizace jde o poměrně široké politologicko-sociologické téma, diskutované z různých hledisek (politické panství, systém moci, organizace režimu, povaha práva atp.) od počátku minulého století v nejrůznějších souvislostech (soudržnost, kompetence, tradice, charisma, zásluhy atp.). Politologická otázka po *meritokratickém* Havlově postavení je kompletní ke kulturologickým otázkám po jeho *symbolickém kapitálu*. V práci použitý Balíkuv a Kubátuv pojem „legitimity“ jako ... *stavu (nejen) politického systému* [6] se proto může zdát sice operacionalizovatelný, ale nehistorický a svou povšečností i málo analytický.

Autorčina otázka, do jaké míry se na procesech „legitimizace“ resp. „delegitimizaci“ správy společného světa české národní společnosti podílela krásná literatura má totiž více vrstev než jen otázku *diskurzivní hegemonie* u Václava Bělohradského, definovanou jak *většinově sdílený režim řeči*. Odkazování na tento *režim a na vládnoucí ideje*, které autorka po Bělohradském zdůrazňuje, spontánně směřující do soutěže ideologií, by nemělo zastříť komplementární dimenzi „legality“, vůči které se legitimita (často delegitimizačně) vymezuje, a o jejíž dodržování, případně „racionalizaci“ nebo dokonce „demokratizaci“ usiluje, přičemž etické normy zde lze spojovat jak s legitimitou (lidská práva, univerzální morálka), tak s legalitou (to, co je předepsáno nebo „dovoleno“, co je ústavně „zajištěno“), případně, což se opakovaně diskutovalo (mentalisticky, eticky i antropologicky), „co je normální?!“.

Silnější sociologické hledisko by totiž ukázalo, že (sociálně kritická) literatura v silně stratifikovaných společnostech, případně literatura disidentská ve společnostech autoritářských a totalitárních plní obě funkce zároveň, legitimizační (směrem dovnitř) i delegitimizační (směrem k režimu), a záleží spíše na pozici a orientaci pohledu, která z nich se pojme jako určující.

Jistou otázkou pro mne zůstává, do jaké míry legitimizující vymezování osobní identity, odlišných postojů, individualizovaných hodnot a chápání autenticity lze u různých autorů kriticky vztahovat jako vzájemně delegitimizační.

Zoufalá snaha minulého režimu pod nadpisy jako „*Samozvanci a ztroskotanci*“ polemicky „delegitimovat“ delegitimizující kritiky jeho výkonu moci pak upozorňuje na obecnou dialektiku procesů

legitimizace a delegitimizace, protože kritika není jen problematizací svého objektu, ale i „zpevněním“ (i když v předchozím případě čistě mocenským) vlastního subjektu a „sebepotvrzením“ idejí, v jejichž jménu se kritizuje. To se samozřejmě týká i vnitřních diskusí v rámci disentu.

Toto je nejširší „folie“ (M. Foucault) autorčiných výkladů etických aspektů literární produkce českého disentu, již pro ni „reprezentuje“ (F. Ankersmit) samizdatové vydání *Českého snáře* Ludvíka Vaculíka, nepochybně jednoho z nejvýznamnějších uměleckých děl celého období let 60 – 89, jež je možné analyzovat jako jedinečné a zároveň zcela specifické pojetí vztahu literatury a skutečnosti. Důvody této reprezentativnosti by možná stálo za to podrobněji kontextovat.

Zvláštnosti narativního ztvárnění Vaculíkovy látky (román?, autobiografie?, literatura faktu? atp.) otevřely intenzivní samizdatové debaty o autorově záměru a zejména o etice zobrazování disidentské reality, a samy o sobě představují široké spektrum možných etických stanovisek. Tím se jednak poněkud vyzvedly společné vlastnosti disidentských *intimních textů*, k nimž vedle *Českého snáře* patří právě tak Hejdánkovy *Dopisy příteli* jako Havlova *Moc bezmocných* [BOLTON, 2015:13] a konec konců i Bendova *Paralelní polis*, která celou diskusi o možnostech a funkcích Charty77 v roce 1978 vlastně započala, ale neutralizovaly se tak také tvůrčí literární a světonázorová východiska Vaculíkova autorského pojetí vztahu literatury a skutečnosti, které on sám pak dále rozvíjel v knihách *Jak se dělá chlapec* a vlastně i v *Milých spolužácích*.

Zde by už nedostačovala diskuse o etice „zobrazování“, ale bylo by třeba sestoupit k Vaculíkovu osobnímu pojetí pravdy a identity, svobody (v aristotelském smyslu jako „bytí u sebe“) a autenticity (srvn. [BOLTON 215: 332 – 335]), které byly založeny jinak než u oněch shora jmenovaných, případně u jeho kritiků. Vaculíkova hra s realistickým a fiktivním má totiž také, nebo vlastně především estetickou funkci a teprve až *sémantické gesto* (ve smyslu Mukařovského) které tuto hru umožňuje, odkazuje k Vaculíkově původnímu, v mnohém ohledu odlišnému chápání života a každodennosti v disentu, etiky a distance, vlastní biografie a románové přítomnosti, což vše souvisí s Vaculíkovou „jinou“ antropologií disentu.

Autorčina intence výkladů, totiž ukazovat Vaculíkův *Český snář* jako ... *prostředek zásadní delegitimizace disentu jakožto souboru výjimečných osobností praktikujících „život v pravdě“* [:12] se mi proto zdá sice možnou, ale přece jen příliš silnou a v něčem možná i zavádějící. Nicméně číst *Český snář* jako intelektuální kontrapozici,

případně jako pokus o „delegitimizaci“ Havlovy *Moci bezmocných* je ale v každém případě možné, má své oprávnění i racionální jádro. Za důležité v tomto směru se mi pak zdá autorčino napojení výkladů *Českého snáře* na Vaculíkovy *Poznámky o statečnosti*.

K disertaci mám určité formální připomínky. Nelze např. přehlédnout malou kontextovanost a pasivní reprodukci některých teoretických problémů (třeba v kapitole *Literatura a morálka*). Větší strukturovanost a shrnování do jednoznačně diskutovatelných tezí, které by diferencovaly tok autorčina vyprávění, by jistě zasloužily i její vlastní, původní a zajímavé výklady. Několik mých drobnějších nesouhlasných poznámek k jejím hodnocením bych přenechal soukromé diskusi. Zde jen jedno: nemohu souhlasit s tvrzením, že *nepolitická politika* představovala ...*zrcadlový obraz politiky skutečné*, což nebere v úvahu ani tradice tohoto konceptu jako politiky „národa bez státu“ od dob Havlíčkových, ani jeho vývoj a proměny po formulacích obsahu tohoto pojmu u TGM, a nakonec ani anititotalitární moment „nepolitické politiky“ u V. Havla, včetně implicitní „nepolitické politiky“ L. Vaculíka. Jen na okraj bych upozornil na absenci některých děl ze sekundární oblasti, jež považuji za důležité. Martina Putnu (třeba v souvislosti s výklady undergroundu), Ladislava Hejdánka (pro porozumění Havlově charismatu a mentálních dispozic), Ivo Možného (pro výklad „obyčejného života“ a významu rodiny) a Pavla Baršu (pro širší kontextování vztahů Havla, opozice a politiky).

Nicméně: disertační práce mgr. Zuzany Labudové mne velice zaujala některé kapitoly (např. *Autentická realita v literární fikci*, *Kdo mluví a kdo je umlčen*) považuji za výborně zpracované.

Autorka ve své disertaci shromáždila rozsáhlý materiál, své téma zpracovala teoreticky poučeně, i když na některých místech poněkud zjednodušujícím způsobem, často se silným spolehnutím na výklady Jonathana Boltona, s ohledem na zadání disertace ale většinou samostatně a přesvědčivě. Předloženou práci v každém případě doporučuji uznat jako práci disertační.

Prof. Miloš Havelka, CSc